

הגהות רבינו פרץ – מצוה ג'

ואותם קדושים ששחטו עצמם שלא סמך דעתם לעמוד בניסיון קדושים גמורים הם וראי' משאול. ואין להקשות מר' חנינא בן תרדיון שלא רצה לפתוח פיו ואמר מוטב שיטלנה מי שנתנה וכו' שיודע היה בעצמו שלא יתחלל שם שמים על ידו

סמ"ק מצורף (מצות ו')

עביד ולא עביד, ואותם הקדושים ששחטו עצמו וזרעם כשבאו לידי ניסיון מפני שלא רצו לסמוך על דעתן דאמרו רבותינו (אבות פ"ב מ"ד) אל תאמין בעצמך עד יום מותך והיו יראים (24) שיעבירום הגוים על דת ויהיה שם שמים מתחלל על ידיהם כולם יש להם חלק לעולם הבא וקדושים גמורים הם כדדרשינן (בראשית רבה פרשה ל"ד) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש יכול כמעשה שאול תלמוד לומר אך ושנינו פרק הניזקין (גיטין נ"ז) מצינו ד' מאות ילדים שנשבו באשקלון והטילו עצמן לים לפי שלא יהא שם שמים מתחלל על ידיהם ויצאה בת קול ואמרה כולם קדושים מזומנים לעולם הבא, ואין להקשות מרבי חנינא בן תרדיון בפרק קמא דעבודה זרה (י"ח, א') שלא רצה לפתוח פיו כדי שתצא נשמתו במהרה ואמר מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל אחבל אני בעצמי שאני רבי חנינא שכבר הוצת האש

בחבילי זמורות שהקיפו האויבים סביביו וידע בעצמו שלא יהא שם שמים מתחלל על ידו, ומכאן שמכו לשחוט הילדים בשעת הגזירה שאינם יודעים בין טוב לרעה לפי שאנו יראים פן ישתקעו בין הגוים בגויתן כשיגדלו מוטב שימותו זכאים ואל ימותו חייבים שכן מצינו גבי בן סורר ומורה שעל שם ססופו ללסטם הבריות ומחלל שבתות לפיכך הוא בסקילה, עכ"ל האבי העזרי. (25).

אורחות חיים (דין אהבת השם ויראתו)

כתב הר"י מקורב... ובל נפשך פ'י שלא יחשוב נפשו לכולם. ואל ימנע מעשות רצון בוראו בשביל סכנת נפשות ופרשו ז"ל בע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים ואפילו בצנעה אבל בשאר מצות אם ירצה יעבור ואל יהרג אבל במדת חסידות שלא יעבור. ואין לומר מאחר שאמרו חכמים יעבור ואל יהרג אם יעבור את פיהם דמו הנה נדרש מאחר שכוונתו לשמים צדקה תחשב לו וראה משאול ומרבינו יהודה חסיד ז"ל עכ"ל ובב"ר דורש אך את דמכם לנפשותיכם אזהרה לחונק נפשו יכול אפילו כחנניה מישאל ועזריה ת"ל אך פירש בשעת השמד יכול למסור עצמו למיתה ולהרוג את עצמו אם הוא ירא שלא יוכל לעמוד בניסיון. וכן יכול אפילו כשאול בן קיש שאם ירא שמא יעשו לו ייסורין קשים שלא יוכל לעמוד בניסיון שיוכל למסור עצמו למיתה ת"ל אך. ומכאן מביאין ראייה השוחטים התינוקות בשעת השמד ויש שאוסרין ומפרשין. ת"ל אך שאינו יכול לעמוד וחנניה מישאל ועזריה מסרו עצמן ביד אחרים אבל הם לא פגעו בעצמן. ושאל בן קיש שלא כרצון חכמים עשה. ומעשה ברב ששחט תינוקות בשעת השמד שירא שיעבירום על דת והיה עמו רב אחר וכעס עליו וקראו רוצח והוא לא חשש לדבריו. ואמ' הרב המונע אם כדברי יהרג אותו רב במיתה משונה וכן היה שתפשוהו גויים והיו פושטין את עורו ונותנין חול בין העור לבשר ואחר כך נתבטלה הגזרה ואם לא שחט אותו איפשר שהיו ניצולין.

שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ח"ג סי' תנא

יהודי אחד שאל את מהר"ם שיח' אם צריך כפרה על ששחט אשתו וד' בניו ביום הרג רב בקובלינש עיר הדמים כי כך בקשוהו, יען ראו כי יצא הקצף מלפני ד' והתחילו האויבים להרוג בני אל חי הנהרגים על קדוש השם, וגם הוא רצה להרוג את עצמו במיתותם אלא שהצילו ה' על ידי גוים.

וכתב לו לא ידענא שפיר מה אידון ביה כי ודאי ההורג עצמו על יחוד ה' רשאי לחבול בעצמו... אבל לשחוט אחרים צ"ע למצוא ראייה להתיר. ומשאול אין ראייה לאיסור אחרי שצוה דוד להרוג את איש גר עמלקי שאמר (שמואל ב א, טז) אנכי מותתי משיח ד', דדילמא מלך משיח שאני. ועוד דבלאו הכי היה חייב מיתה דדואג האדומי היה, כדכתיב [שם] דמך על ראשך דמים בנוב עיר הכהנים.

פְּבֹשׁ הָאֵב רַחֲמֵי לְגַבְתָּ. וְלִדְיוֹ הַשְּׁלִים
פְּכָרִים לְטַבְחָ. תִּכְיִן לְכַנְיֵי טַבְּחָ:

מיהו דבר זה פשט התירא כי שמענו ומצאנו שהרבה גדולים שהיו שוחטים את בניהם ואת בנותיהם, וגם רבינו קלונימוס עשה כן בקינה המתחלת אמרתי שעו ממניא.

וְאֵמֹתָם נֹאֲמִים הִנְנִי נִשְׁחָטִים
וְנִטְבְּחִים. קְהֵלְדֵישׁוֹם לְטַבְּחָ
וְהַתִּיקוֹם לְאֲכָחִים. נִשְׁיִם פְּרִים
עוֹלָי טַבְּחִים:

ונ"ל להביא ראייה להתיר דכי היכי דאמר [ב"ר שם] יכול כשאול ת"ל [אך], הכי נמי נימא דההורג את חבירו על קידוש השם מותר, דבההוא קרא כתיב [בראשית ט, ה] וּמִיד הָאֲדָם וּמִיד אִישׁ וְגו', ואך דרישא דקרא קאי אכולי' קרא דבת"ב. והא דנענש דואג, י"ל כדפי'

ומי שמטעינו כפרה הוא מוציא לעז על חסידים הראשונים, ואחרי שכוונתו היה לטובה מרוב אהבת יוצרנו יתברך שמו פגע ונגע במחמד עיניו, גם הם חלו פניו על ככה, לא דמי לההוא דפרק החובל [ב"ק צב, א] סמא עיניו ושבר כדי דחייב, דהכי ודאי מחלי מאהבת הבורא ואין להחמיר עליו כלל.

וצור ישראל ינקום נקמתינו ונקמת תורתנו ונקמת דם עבדיו השפוך במהרה בימינו ויראו עינו וישמח לבינו. מאיר ברבי ברוך.

הלכות ומנהגי רבינו שלום מנוישטט

תב. אשה אחת שלחה ממדינת פוליץ אל מה"ר שלום, איך שהיתה בעיר שטריגוים¹ בשעת הגזירה בשבת, ושחטה ילדיה ולבסוף נמלטה, ושאלה למה"ר שלום מה יהיה תשובה. והשיב לה מה"ר שלום שאינה צריכה לשום תשובה ואדרבה כדין עשתה וכהוגנת עשתה².

אמת ליעקב – אבות ד:ד

ונראה שע"ז סמכו אבותינו בימי הבינים שמסרו נפשם ונפשות בני ביתם על קידוש השם ובלבד שלא להמיר את הדת, דלכאורה בשלמא על נפשותם הרי נצטוו ליהרג ולא לעבור, אבל על הקטנים, שאינם מחוייבים מצות, מי התיר להם. ולפ"ז ניחא שפיר, דכיון דאילו היו הבנים ממירים את הדת היה יוצא מזה חילול השם איום א"כ על מצוה זו נצטוו גם הקטנים ודו"ק

ים של שלמה (ב"ק ח:נט)

וכן האי קרא דרשינן בגמרא בהאי סוגיא. אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש (בראשית ט', ה') אמר ר' אליעזר, מיד נפשותיכם אדרוש. היינו נמי שאסור להרוג את עצמו בשביל שום דבר שירא. וכן פסק ר"י להדיא (תוד"ה אלא). ונראה, אפילו אם נתפס בידי גוים. ומתיירא שלא יענו אותו עד שיעבוד ע"ז. מ"מ לא ימית את עצמו. ויסבול כל העינויים לפי כחו, והבא לטהר מסייעים לו. ואולי יכול לקבל הענויים. ואף שאמרינן (כתובות ל"ג ע"ב) אלמלא נגדינהו לחנניא מישאל ועזריה כבר פלחו לצלמא. הלא פירשו התוס' (שם ד"ה אילמלי) משום דהצלם דנבוכדנצר אינו עשוי אלא לכבוד המלך, ולא היה ע"ז ממש אבל אם היה ע"ז ממש. ח"ו שלא היו מקבלים העינויים, דהא ר' עקיבא היו סורקים את בשרו במסרק של ברזל (ברכות ס"א ע"ב). ואמר כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה, אימתי יבא לידי ואקיימה. בכל לבבך ובכל נפשך (תוס' פרק אלו נערו). וג"כ אין דרך מלכות לענות אותו על שיעבוד ע"ז. אלא דנין אותו, או בשריפה, או במיתה חמורה. וא"כ יהרג ואל יעבור, וזה אינו קרוי חובל בעצמו, כמו שכתב הרא"ש בפרק אין מעמידין (ע"ז פ"ב סימן ט'). שאין קרוי חובל בעצמו כשמניח עצמו ליהרג כו'. אבל בעצמו פשיטא אסור. וכן מצינו להדיא ב"ק דע"ז (י"ח ע"א) גבי ר' חנינא בן תרדיון, שא"ל תלמידיו, ר' פתח פיך ותכניס בו האש, ותצא נשמתך במהרה. אמר, מוטב שיטלנה מי שנתנה, ואל יחבול בעצמו. אבל בקש לאחרים לקרב מיתתו.

ומ"מ אם מתיירא שלא יענו אותו על יהודים אחרים. ויאבדו ח"ו כמה נפשות מישראל. כמו שיש מקצת מושלים על דבר שקר, שמענין יהודי אחד על הכלל. ואחד יאבד בעו"ה הרבה, מותר להרוג בעצמו. ואולי שאול ע"ה כיון על זה שנפל על חרבו (ש"א ל"א, ד'). שסבר אם יפול חי בידם יתעללו בו, ויענו אותו. ומסתמא בני ישראל לא יכולים לראות ולשמוע בצרת המלך, ולא יעמדו על נפשם מלנקום נקמתו ולהצילו. ויפלו כמה רבבות מישראל. והוא כבר ידע שנגזרה עליו הגזירה, שלא ימלט מהם. ועל זה אמר קרא, פן יבואו הערלים ודקרני, כלומר, שבסוף ידקרני, וממיתים אותי, ויתעללו בי קודם מיתה, ולפקוח נפש אחרים מותר לחבול בעצמו. וגם אפשר משום כבוד מלך משוח ה'. שאין ראוי שימות בידי הערלים, ויעשו בו מיתה עינוי ובזיון, והוא חילול ה' בדת אמונתו.

אף שמצאתי כתוב בשם הריטב"א ז"ל (עין יעקב ע"ז י"ח ע"א) וז"ל, הא דאמרינן בהגדה דר' חנינא בן תרדיון, מוטב שיטלנה מי שנתנה, ולא אחבול בעצמי. כתוב בגליוני התו', שהיה אומר ר"ת ז"ל, היכא דמתיירא שלא יכריחוהו לעבור על דת. מותר לחבל בעצמו, והכי איתא במדרש (ב"ר ל"ד, י"ט) כתיב (בראשית ט', ה') אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, מכאן אזהרה לאדם שלא יחבול בעצמו. יכול אפילו כשואל מלך ישראל, ת"ל אך מיעוט. פירש שחבל בעצמו, מפני שהיה מתיירא שמא יעבירוהו על דת. דבכה"ג שרי, ומכאן לומדים לשחוט הנערים בגזירות, מפני העברת דת. ע"כ מצאתי בגליוני התו'. והם דברים שצריכין תלמוד ועיון. אלא שכבר הורה זקן, ושמענו בשם גדולי צרפת, שהתירו בו הלכה למעשה עכ"ל. אבל כבר מוכח מדעת ר"י (תוד"ה אלא) שאינו. שכתב אסור להרוג את עצמו מפני שירא. ומדכתב סתם שירא, משמע אפילו מיראת שמים, שלא יעבירוהו על דת. וכן הרא"ש (ע"ז שם) לא התיר אלא להניח עצמו ליהרג, וזה אינו קרוי חובל בעצמו. אבל לא שיחבול בעצמו. וגם דעת שאול לא היה כן כמו שכתב. דא"כ לא היה רוצה לקיים המקרא בכל לבבך ובכל נפשך. כמו ר' עקיבא, שהיה מצטער על זה, וגם לישנא דקרא לא משמעת כלל, משום שיעברוהו על דת. אלא שלא יעללו בו, לצער ולענות אותו. כמו שנאמר פן יבואו הערלים ויתעללו בי. ואפשר שהוא מפרש ויתעללו בי על עבירות, ועל זה היה מתיירא. הלא אמר ודקרני, וזה ענין מיתה, וכן תרגום יהונתן וקטלונ. אלא הוא מטעמא שכתבתי. ועל זה מיעט במדרש לעיל אך לנפשותיכם. אבל לא כיון המדרש שהיה שאול עושה מפני העברת דת. וק"ו שאסור בשעת הגזירה לשחוט את בניו, כדי שלא יטמאו אותם בשמד. כי אפילו בעצמו אין אדם רשאי לחבול, ק"ו באחרים. ומסתמא אם (אינם) ראויים זוכים לכך יחזרו מעצמן, ועכשיו הן אנוסים, ופטורים לגמרי, וג"כ רוב האנוסים חוזרים אחר כמה שנים. ולפעמים בניהם חוזרים. ומ"מ יכול להצית את הבית, כדי שישרפו הוא ובניו בעת הגזירה, וזה אינו קרוי חובל בעצמו. אלא כמו שהניח עצמו ליהרג, וזהו מותר. ור' חנינא בן תרדיון נמי ביקש לקרב מיתתו. רק שלא רצה לעשות בגופו. כגון לפתוח פיו, ולקבל האש, דהוי כחובל בגופו ממש.